

מספרת הגמרא במסכת בבא בתרא (י' ע"ב, ובפסחים נ' ע"א) :

אמר ר' אבהו, שאלו את שלמה : איזהו בן העולם הבא? אמר להם : כל שכנגד זקניו כבוד. כי הא דיוסף בריה דר' יהושע חלש, אינגיד. אמר ליה אבוה : מאי חזית? אמר ליה : **עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה.** אמר ליה : עולם ברור ראית. ואנן היכי חזיתין? אמר ליה : כי היכי דחשבינן הכא חשבינן התם, ושמעתי שהיו אומרים : אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו.

המדרש המובא בגמרא מתאר אדם שראה ושמע דברים מן העולם העליון. נחלקו המפרשים האם רבי יוסף נפטר וחזר דרך נס לחיים (רש"י בפסחים שם), או חווה מוות קליני (שו"ת עשה לך רב ב, טז) או שמחמת חוליו שמע וראה דברים (כפירושו של רבי יהודה ב"ר קלונימוס ב"ר מאיר משפירא שבאשכנז, בעל "ערכי תנאים ואמוראים"). במאמר זה נתמקד בפירוש הביטוי "עולם הפוך ראיתי".

א. עולם הפוך - מעמדם של החכמים לעומת העשירים

רבינו גרשום (על הדף) מסביר שבעולם הזה נחשב מעמדם של החכמים נמוך יחסית לעשירים, אך בעולם הבא מעמדם של לומדי התורה יהיה גבוה יותר מן העשירים :

עליונים למטה - אותן שהן עליונים בעולם הזה בשביל עושרם ולא בגין חכמתם ושם בעולם הבא שרויין למטה. ותחתונים בעולם הזה שהם חכמים ומסכינין ובני מעשים טובים לא חשיבי הכא, לעולם הבא שרויין למעלה.

החפץ חיים (שם עולם, חלק ב, הערות פרק ט) מסביר שאנשי המעמד הגבוה בעולם הזה ביזבוז את זכויותיהם על תאוות העולם הזה, ולכן כאשר יגיעו לעולם הבא יהיו במעמד נמוך. לעומתם, הצדיקים בעולם הזה צוברים זכויות ובעולם הבא יהיו בפסגת המעמדות.

לעומתו, **המהר"ל** (נצח ישראל טו) מסביר כי יש ניגוד בין המהות של העולם הזה לבין מהותו של העולם הבא. העולם הזה הוא גשמי, ולכן בעלי המעמד הגבוה בעולם הזה הם אותם אנשים בעלי הון גשמי. אך בעולם הבא בגלל מהותו הרוחנית הם אינם יכולים להיות במעמד גבוה מכיוון שישנה דחייה בין הרוחניות לגשמיות. לעומתם, הצדיקים שבעולם הזה מעמדם נמוך, בעולם הבא יהיה מעמדם גבוה מכיוון שמהותם שווה :

שענין עולם הזה ועולם הבא הם מחולקים, כי זה גשמי, וזה נבדל מן הגשמי, ולכך אין כל אדם זוכה לשתי שלחנות.

ב. עולם הפוך - מעמדם של העניים לעומת העשירים

רש"י (בבא בתרא י' ע"ב) מסביר כי בעולם הזה מעמדם של העניים נמוך לעומת העשירים, ולהפך בעולם הבא:

עליונים למטה - אותם שהם עליונים כאן מחמת עושרן ראיתי שם שהם למטה.
ותחתונים למעלה - ראיתי עניים שהם בינינו שפלים שם ראיתם חשובים.

ג. עולם הפוך - מתייחס לרב יהודה ביחס לשמואל

לפי רבנו חננאל המובא בתוספות, אין מדובר על מעמדות כלליים אלא על אנשים פרטיים. לדעת התוספות, הביטוי "עולם הפוך ראיתי" מתייחס לרב יהודה ביחס לשמואל. בעולם הזה מעמדו של שמואל גבוה משל רב יהודה, ששמואל היה רבו, אך בעולם הבא מעמדו של רב יהודה גבוה יותר והוא זה שעתיד ללמד את רבו שמואל:

עליונים למטה ותחתונים למעלה - פירש ר"ח דאמרו הגאונים שקבלה בידם רב מפי רב דעולם הפוך היינו שראה שמואל דהוה יתיב קמיה דרב יהודה תלמידיה, משום דמיחה בשמואל בפרק במה בהמה גבי ההיא איתתא דאתיא וצוחא קמיה דשמואל ולא אשגח בה אמר ליה רב יהודה לית ליה למר אוטם אזנו מזעקת דל וגוי.

זכה רב יהודה למעמד גבוה מרבו, היות והעיז למחות ברבו, כמסופר במסכת שבת (נ"ה ע"א): רב יהודה ישב יום אחד עם רבו שמואל בכדי לראות אותו דן דיני תורה. הגיעה לפניו אישה אחת וזעקה לפניו על העוול שנעשה לה אך שמואל לא התייחס אליה. רב יהודה ראה זאת ומחה ברבו. אמר לו רבו שהוא לא ייענש על כך שלא התייחס אליה משום שישב שם מר עוקבא שהוא אב בית הדין והוא האחראי.

ד. עולם הפוך - מתייחס לבעל הכישרון לעומת השקדן

החזון יחזקאל על מסכת פסחים (נ' ע"א) מסביר את הביטוי "עולם הפוך ראיתי" ביחס לשני סוגי תלמידים: האחד בעל כישרונות מצוינים, תפיסה מהירה, בעל זיכרון והבנה, לעומת השני שלא הוכתר מבטן ולידה בכישרונות מעולים אך הוא ממשיך ללמוד בסבלנות ובמאמץ רב. למרות שבעולם הזה נראה הראשון כיותר טוב מן השני, בפועל בעולם האמת עמל התורה הוא זה שחשוב וקובע.

השלכות הלכתיות

לדברי המדרש ישנן גם השלכות הלכתיות:

א. האם מותר להעביר נפטר עני ירא ה' לקבר אחר בחלקת המכובדים?

בשׁו"ת דברי מלכיאל (ה, קמ) מסתמך על פירוש רש"י למדרש לעניין מעמדם של העניים ביחס לעשירים בעולם הזה ובעולם הבא, ואומר כי בעולם הבא לא חשוב הכבוד אלא המצוות שהאדם עשה בעולם הזה. לכן אין זה משנה היכן יקבר משום שהכבוד המדומה אינו שולט בנפטר בעולם העליון, ואף להיפך - הקבורה בחלקת העניים מכפרת על עוונותיו:

אכן באמת צריך להבין מה נקרא בזוי או מכובד כי בעת הזאת חושבים את העשירים למכובדים ונקברים במעלה הקברים אף כי בחייהם לא היו שומרי תורה ומצוות כראוי. והעניים נקברים בשורות אחרונות אף שאפשר היו יראי ד' באמת... וכפירש"י שם דקאי על עניים ועשירים ע"ש ואמר ריב"ל שעולם ברור ראה. ולזה אם גם אצלם הדבר כן שהש"צ נקבר אצל העניים אשר בודאי היו שומרי תורה כראוי. הנה זה לו לכבוד ולנחת רוח בעולם האמת וחלילה להוציאו ולקברו אצל העשירים כי הנפש בעולם האמת רואה עולם ברור ואמתי שעיקר הכבוד הוא קיום תורה ומצוות ואין כבוד אלא תורה.

ב. הנותן צדקה לתלמידי חכמים, האם יש עדיפות לתת לחכם יותר או לא?

כותב **בעל שׁו"ת מנחת אלעזר** (ד, ח ד"ה 'מכתבו הגיעני') שאין לתת רק לתלמיד חכם הנראה לנו כחכם ביותר, משום שהאדם רואה רק את החיצוניות ולכן הוא עלול לגרום בכך ששאר תלמידי החכמים יתבטלו מלימוד התורה מכיוון שיראו כי אין הם מקבלים צדקה ויגיעו לחרפת רעב. הוא מוכיח דבריו מן המדרש, ואומר כי מתוך מה שנאמר "עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה", ניתן ללמוד כי לאו דווקא תלמידי החכמים שנראים לנו כלמדנים גדולים, הם אלו שנמצאים במעמד גבוה לפני הקב"ה, משום שהקב"ה רואה גם את פנימיות האדם ולא רק את חיצוניותו כמו בני האדם:

שיתנו רק להגדול יותר בתורה בארץ הקודש ובפרט למי שמוחזק יותר גדול הרי נאמר האדם יראה לעיניים והאלקים יראה ללבב וכעין דאמרינן בש"ס ב"ב דר' יוסף ברי' דר' יהושע אינגד ואיתנח א"ל אביו מה ראית א"ל עולם הפוך ראיתי עליונים למטה ותחתונים למעלה א"ל עולם ברור ראית, הגם דצריכין אנו ליתן ולתמוך לתלמיד חכם מי שנראה לנו היותר טוב בתורה ויר"א מכל מקום ליתן רק לתלמידי חכמים היותר גדולים והשאר יתבטלו ח"ו גם בתביעתם בצדק וכפי רצון המתנדבים זהו בודאי לא עלה על דעת מרן הד"ח כלל.